

bandam transferemus; aut causæ et rationes afferentur, quare, et quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum, ut sententia quoque, et voluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur; aut aliis quoque constitutionibus factum congeretur.

XLVII. Contra scriptum autem qui dicit, primum eum inducet locum, per quem aq̄uitas causæ demonstretur: aut ostendet, quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit; et, quamcumque causam assumet, assumptionis partibus se defendet, de quibus ante dictum est. Atque hoc in loco quum diutius commoratus, sui facti rationem et aq̄uitatem causæ exornaverit, tum ex his locis fere contra adversarios dicit oportere causas accipi. Demonstrabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem aut iniquam fieri velit; omnia supplicia, quæ a legibus proficiscantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse; scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturum; et idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse; et ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa aetate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quisvis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, et voluntatem interpretari; deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus et barbaris iudicibus com-

mitteret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse; nunc vero, quod intelligeret, quales viri iudicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putavit. Postea querere ab adversariis, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima; tumne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sint, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, denique ne in sermone quidem quotidiano atque imperiis domesticis * recte posse administrari, si unusquisque velit verba spectare, et non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere.

XLVIII. Deinde ex utilitatis et honestatis partibus ostendere, quam inutile, aut quam turpe sit id, quod adversarii dicant fieri oportuisse, aut oportere; et id, quod nos fecerimus, aut postulemus, quam utile, aut quam honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter litteras, quæ tenues et obscuræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, utilitatem,

* *Pro Cæcina*, XVIII.

et eorum, qui scripserint, sapientiam et diligentiam. Postea, quid si lex, describere, ut ea videatur in sententiis, non in verbis consistere; et iudex is videatur legi obtemperare, qui sententiam ejus, non qui scripturam sequatur. Deinde, quam indignum sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus et audaciam contra legem fecerit, et eum, qui honesta, aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab litteris legis recesserit: atque his, et hujusmodi rationibus, et accipi causam, et in hac lege accipi, et eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit.

Et quemadmodum ei dicebamus, qui a scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de æquitate ea, quæ cum adversario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicit, plurimum proderit, ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam convertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere; deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi prosit, defendere, aut verbi definitionem inducere, et illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere, aut ex scripto non scriptum aliquid inducere per ratiocinationem, de qua post dicemus. Quæcumque autem in re, quamvis leviter probabili, scripto ipso se defenderit, etiam quum æquitate causa abundabit, necessario multum proficiet, ideo quod, si id, quo

nititur adversariorum causa, subduxerit, omnem illam ejus vim et acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci autem communes ceteri ex assumptionis partibus in utramque partem convenient. Præterea ejus, qui a scripto dicit, leges ex se, non ex ejus, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, et legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris, et utilitate communi, non in verbis consistere. Quam indignum sit, æquitatem litteris urgeri, quæ voluntate ejus, qui scripserit, defendatur.

XLIX. Ex contrariis autem legibus controversia nascitur*, quum inter se duæ videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: *LEX EST, QUI TYRANNUM OCCIDERIT, OLYMPIONICARUM PRÆMIUM CAPITO, ET QUAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATU DEPOSITO, ET MAGISTRATUS EI CONCEDITO. Et altera lex, TYRANNO OCCISO, QUINQUE EJUS PROXIMOS COGNATIONE, MAGISTRATUS NEGATO.* - Alexandrum, « qui apud Phææos in Thessalia tyrannidem occu-
parat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu,
« quum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum,
« quem ex tyranno habebat, sibi ² in præmi loco
« deposcit. Sunt, qui ex lege puerum occidj dicant

* Certi. ² Abest in.

* Ad Herenn. II, 10.

« oportere. Res in iudicio est. » In hoc genere utramque in partem iudem loci, atque eadem præcepta convenient, ideo quod uterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debet. Primum igitur leges oportet contendere, considerando, utra lex ad majores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat: ex quo conficitur, ut si leges duæ, aut si plures, aut, quotquot erunt, conservari non possint, quia discrepent inter se; ea maxime conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posterius lata sit: nam postrema quæque gravissima est. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat: nam id, quod imperatur, necessarium; illud, quod permittitur, voluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in utra major pœna statuatur: nam maxime conservanda est ea, quæ diligentissime sancta est. Deinde utra lex jubeat, utra vetet: nam sæpe ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ jubet. Deinde utra lex de genere omni; utra de parte quadam, utra communiter in plures; utra in aliquam certam rem scripta videatur: nam quæ in partem aliquam, et quæ in certam quamdam rem scripta est, promptius ad causam accedere videtur, et ad iudicium magis pertinere. Deinde, ex lege utrum statim fieri necesse

sit; utrum habeat aliquam moram et sustentationem: nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto videatur nisi: contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo sanctius et firmius id videatur esse, quod apertius scriptum sit. Deinde suæ legis adscriptum, ipsam sententiam quoque adungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut, si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se: postremo facere, si causa dabit facultatem, ut nostra ratione utraque lex conservari videatur, ¹ adversariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, et quos ipsa causa det, videre oportebit, et ex utilitatis et honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

L Ex ratiocinatione nascitur controversia, quum ex eo, quod aspiam est, ad id, quod nusquam scriptum est, pervenitur, hoc pacto: Lex est: SI FURIOSUS ESCIT, ² AGNATORUM GENTILIUMQUE IN EO PECUNIAQUE EJUS POTESTAS ESTO. Et lex: PATERFAMILIAS UTI SUPER FAMILIA PECUNIAQUE SUA ³ LEGASSIT, ITA JUS ESTO. Et lex: SI PATERFAMILIAS IN-

¹ Et adversariorum. ² Agnatum. ³ Legaverit.

TESTATO MORITUR, FAMILIA PECUNIAQUE EIUS ¹AGNATORUM GENTILIUMQUE ESTO. « Quidam iudicatus est parentem occidisse. Ei statim, quod effugiendi potestas non fuit, ligatæ solæ in pedes inductæ sunt; os autem obvolutum est folliculo et præligatum; deinde est in carcerem deductus, ut ubi esset tantisper, dum culeus, in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, et testes adducunt; heredes, quos ipse jubet, scribunt; tabulæ obsignantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, et inter agnatos, de hereditate controversia est. » Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, et quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, et quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quærat, habueritne testamenti faciendi potestatem.

Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, et hujusmodi quosdam esse arbitramur: primum, ejus scripti, quod proferas, laudationem et confirmationem; deinde ejus rei, qua de quæra-

¹ Agnatum.

tur, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse videatur; postea admirationem [per contentionem], qui fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere; deinde idcirco hac de re nihil esse scriptum, quod, quum de illa esset scriptum, de hac re is, qui scribebat neminem dubitaturum arbitratus sit; postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quod ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint: deinde æquitas rei demonstranda est, ut in judiciali absoluta.

Contra autem qui dicit, similitudinem infirmare debet: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, locò, persona, opinione; si, quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, et quo in loco illud, cujus causa affertur, haberi conveniat, ostendatur; deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, quibus ante dictum est, utetur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare; periclitari omnia jura, si similitudines accipiantur; nihil

esse pæne, quod non alteri simile esse videatur; multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tamen singulas esse leges; omnia posse inter se vel similia vel dissimilia demonstrari. Loci communes a ratiocinatione, oportere conjectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non scriptum sit, pervenire; et neminem posse omnes res per scripturam amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdam intelligantur: contra ratiocinationem, hujuscemodi, conjecturam divinationem esse, et stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cavere, quibus velit.

LI. Definitio est, quum in scripto verbum aliquod est positum, cujus de vi quaeritur, hoc modo: Lex, QUI IN ADVERSA TEMPESTATE NAVIM RELIQUERINT, OMNIA AMITTUNTO; EORUM NAVIS ET ONERA SUNTO, QUI IN NAVI REMANSERINT. « Duo « quidam, quum jam in alto navigarent, ¹ et quum « eorum alterius navis, alterius onus esset, nau- « fragum quemdam natantem, et manus ad se « tendentem animadvertent; misericordia com- « moti, navim ad eum applicaverunt; hominem « ad se sustulerunt. Postea aliquanto, ipsos quo- « que tempestas vehementius jactare cœpit, usque « adeo, ut dominus navis, quum idem gubernator

¹ Abest quum.

« esset, in scapham confugeret, et inde funiculo, « qui a puppi religatus scapham annexam trabe- « bat, navim, quoad posset, moderaretur; ille « autem, cujus merces erant, in gladium ¹ ibidem « incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum « accessit, et navi, quoad potuit, est opitulatus. « Sedatis autem fluctibus, et tempestate jam com- « mutata, navis in portum ² pervehitur. Ille autem « qui in gladium incubuerat, leviter saucius, fa- « cile est ex vulnere recreatus. Navim cum onere « horum trium suam quisque esse dicit. » Hic omnes scripto ad causam accedunt, et ex nominis vi nascitur controversia. Nam et relinquere navem, et remanere in navi, denique navis ipsa quid sit, definitionibus quaeritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio, tractabitur.

Nunc, expositis iis argumentationibus, quæ in judiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus et demonstrativum, argumentandi locos et præcepta dabimus*, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur; sed quia proprii ³ tamen harum causarum quidam loci sunt, non a constitutione

¹ In navi ibidem. ² Provehitur. ³ Tantum.

* Ad Herenn. III, 1, sqq.

separati, sed ad fines horum generum accommodati.

Nam placet, in judiciali genere finem esse æquitatem, hoc est, partem quamdam honestatis. In deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis et honestatem, et utilitatem. ¹ In demonstrativo, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter ac similiter tractabuntur: quædam separatius ad finem, quo referri omnem ² orationem oportet, adjungentur. Atque uniuscujusque constitutionis exemplum supponere non gravemur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscuræ dicendo fierent apertiores; sic res apertas, obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

LII. Rerum expetendarum tria genera sunt*: par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos ³ allicit ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim et naturam, sed propter fructum, atque utilitatem, petendum: quod genus pecunia est. Est porro quid-

¹ In demonstrativo autem. ² Rationem. ³ Allicit.
* Quintil. III, 6.

dam ex horum partibus junctum, quod et sua vi, et dignitate nos illectos ducit, et præ se quamdam gerit utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus nobis, intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ posuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur. Quæ autem in secundo, utilia. Hæc autem tertia, quia partem honestatis continent, et quia major est vis honestatis, ¹ juncta esse omnino ex duplici genere intelligentur; sed in meliorem partem vocabuli conferantur, et honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint, honestas et utilitas; vitandarum, turpitudine et inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo et affectio: quarum altera ex vi, altera ex re et personis consideratur. De utraque post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primum explicemus.

LIII. Quod aut totum, aut aliqua ex parte propter se petiatur, honestum nominabimus. Quare quum ejus duæ partes sint, quarum altera simplex, altera juncta sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnes res una vi atque uno

¹ Vulg. junctæ res:

nomine amplexa virtus. Nam virtus est animi habitus naturæ modo, rationi consentaneus. Quamobrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit simpliciter honestatis considerata. Habet igitur partes quatuor^{*}: prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est rerum bonarum, et malarum, ¹ neutrarumque scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur ante quam factum sit. Justitia est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum; deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt; postea res et ab natura profectas, et ab consuetudine probatas, legum metus et religio sanxit.

Natura jus est, quod non opinio genuit, sed quædam innata vis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ, quam divinam vocant, curam carimoniamque affert: pietas, per quam sanguine conjunctis, patriæque

^{*} *De Officiis*, 1, 5.

¹ Et utrarumque.

benivolis officium et diligens tribuitur cultus: gratia, in qua amicitiarum et officiorum alterius memoria ¹ et remunerandi voluntas continetur: ² vindicatio, per quam vis et injuria, et omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo propulsatur: ³ observantia, per quam homines aliqua dignitate antecessentes, cultu quodam et honore dignantur: ⁴ veritas, per quam immutata ea, quæ sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur.

LIV. Consuetudine jus est, quod aut leviter a natura tractum aluit et majus fecit usus, ut religionem; aut si quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum, majus factum propter consuetudinem videmus; aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum est, quod inter aliquos convenit: par, quod in omnes æquabile est: judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam sententiis constitutum est. Lege jus est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut observet continetur. Fortitudo est considerata periculorum susceptio, et laborum perpessio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseverantia. Mag-

¹ Et alterius remunerandi. ² *Add. est.* ³ *Add. est.*
⁴ *Add. est.*

nificientia est rerum magnarum, et excelsarum cum animi ampla quadam et splendida propositione agitatio atque administratio: fidentia est, per quam magnis et honestis in rebus multum ipse animus in se fiducia certa cum spe collocavit: patientia est honestatis, aut utilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna permissio: perseverantia est in ratione bene considerata stabilis et perpetua permansio. Temperantia est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma et moderata dominatio. Ejus partes sunt, continentia, clementia, modestia*. Continentia est, per quam cupiditas, consilii gubernatione regitur: clementia, per quam animi, temere in odium alicujus¹ concitati, invectio comitate retinetur: modestia, per quam pudor honestus² caram et stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, ut nihil adjungatur emolumenti, petenda sunt. Quod ut demonstraretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, et a brevitate præcipiendi remotum est.

Propter se autem vitanda sunt, non ea modo, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, et justitiæ injustitia, verum etiam illa, quæ propin-

* *De Offic.* I, 40.

¹ Inventionis concitati, comitate retinetur. ² Claram.

qua videntur et finitima esse, absunt autem longissime: quod genus, fidentiae contrarium est diffidentia, et ea re vitium est; audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, et tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam nomine appellatum; ut audacia, quæ fidentiae; pertinacia, quæ perseverantiae finitima est; superstitio, quæ religioni propinqua est: aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item, uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est.

LV. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos quum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt¹: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude: dignitas, alicujus honesta, et cultu, et honore, et verecundia digna auctoritas: amplitudo, potentiae, aut majestatis, aut aliarum copiarum magna abundantia: amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum ejus pari voluntate. Hic, quia de civilibus causis loquimur, frac-

¹ *Add.* ad se.

tus ad amicitiam adjungimus, ut eorum quoque causa petenda videatur: ne forte, qui nos de omni amicitia dicere ¹ existiment, reprehendere incipiant. Quanquam sunt, qui propter utilitatem modo petendam ² putent amicitiam; sunt qui propter se solum; sunt qui propter se, et utilitatem. Quorum quid verissime constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorum relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus junctæ, partim non sunt, et quia partim veteres sunt, partim novæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim ut liores, partim minus utiles, ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus habentur.

LVI. Utilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur, ut in republica quædam sunt, quæ, ut sic dicam, ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socii; quibus rebus incommutatam ac libertatem retinent civitates: alia vero, quæ jam quiddam magis amplum, et minus

¹ Existiment. ² Putant.

necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo. Quibus rebus non illud solum conficitur, ut salvæ et incolumes, verum etiam, ut amplæ atque potentes sint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas et potentia. Incolumitas est salutis tuta atque integra conservatio: potentia est ad sua conservanda, et alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri et quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumtu, molestia, quam brevissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumtus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis, tamen, his susceptis difficultatibus, compleri atque ad exitum perducitur potest.

Quoniam ergo de honestate et de utilitate diximus, nunc restat ut de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine et affectione, perscribamus.

LVII. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest; quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis

licet vim rei, qualis et quanta sit, cognoscamus. « Uri posse flamma ligneam materiam necesse est. « Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est; » atque ita necesse, ut vis postulat ea, quam modo describebamus, necessitudinis, cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Hujusmodi [necessitudines] quum in dicendi rationes incident, recte necessitudines appellabuntur: sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori, possint fieri, quæstione considerabimus. Atque etiam hoc mihi videor videre, esse quasdam cum adjunctione necessitudines, quasdam simplices et absolutas. Nam aliter dicere solemus, « Necesse est Casilineses se dedere Annibali; » aliter autem, « Necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. » Illic, in superiore, adjunctio est hæc, nisi si malunt fame perire; si enim id malunt, non necesse: hoc inferius non item, propterea quod, sive velint Casilineses se dedere, sive famem perpeti atque ita perire, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem *. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, quum is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam quum simplex erit necessitudo, nihil erit quod

* Liv. xxii, 15; xxiii, 17.

multa dicamus, quum eam nulla ratione lenire possimus: quum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adjunctio illa quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum civitatis), reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adjunctionem nominamus; pariter autem esse multas res necessitudinis, ad quas similis adjunctio non accedit. Quod genus, « Ut homines mortales intereant, « necesse est, » sine adjunctione; « Ut cibo utantur, « non necesse est, » nisi cum illa exceptione: Extra quam, si nolint fame perire. Ergo, ut dixi, illud, quod adjungitur, semper, cujusmodi sit, erit considerandum. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit: « Necesse est, si honeste volumus vivere; » aut ad incolomitatem, hoc modo: « Necesse est, si incolumes volumus esse; » aut ad commoditatem, hoc modo: « Necesse est, si sine incommodo volumus vivere. »

LVIII. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis; huic proxima, incolomitatis; tertia ac levissima, commoditatis: quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hæc autem inter se sæpe necesse est comparari, ut, quanquam præ-

set honestas incolumitati, tamen, utri potissimum consulendum sit, deliberetur. Cujus rei certum quoddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, qua in re fieri poterit, ut, quum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando et industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda; quum autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi quoque re, quum incolumitati videbimur consulere, vere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, vel in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis vero ratione, modo illud attendatur, diuane causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, et gravissimam quamque causam vehementissime necessariam judicemus.

Affectio est quædam ex tempore, aut ex negotiorum eventu aut administratione, aut hominum

studio, commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ sint, aut plerumque haberi soleant, habendæ videantur esse: ut, « Ad hostes transire turpe videtur esse; at non illo animo, quo Ulysses transit: et pecuniam in mare dejicere inutile; at non eo consilio, quo Aristippus¹ dejecit. » Sunt igitur res quædam ex tempore, et ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est, et non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quamdiu fiat, attendendum est. His ex partibus, ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur.

LIX. Laudes autem et vituperationes ex his locis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare quis volet, partiatur in animum, et corpus, et extrarias res licebit. Animi est virtus, cujus de partibus paullo ante dictum est; corporis, validudo, dignitas, vires, velocitas; extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, et cetera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, quæ et qualia sint, intelligentur.

¹ Fecit.

Videre autem in laudando et vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem et laudare, stultitia, et vituperare, superbia est; animi autem, et laus honesta, et vituperatio vehemens est.

Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de Inventione, prima ac maxima parte rhetoricæ, satis dictum videtur. Quare, quoniam et una pars ad exitum ¹ hunc ab superiore libro perducta est, et hic liber non parum continet litterarum, quæ restant, in reliquis dicemus*.

¹ *Hic Lambin. aliquid, ut putabat, emendatius voluit, hoc et superiore libro; quem jure Ernest. refellit.*

* *Dixisse vero nunquam, verisimillimum est. — Vid. LE CLERC, in Prolegomenis ad Herenn.*

